

Egy zálog „kiváltása” – A szepességi városok visszaszerzése (1769–1772)¹

Bevezető

A II. (1765/1780–1790) József császárrá választását követő években három nagyobb ellentétet (mondhatni konfliktust) figyelhetünk meg Mária Terézia (1740–1780) és fia között a keleti politikát illetően. Időrendben ezek közül az első a dolgozatunk témáját adó Szepesség visszacsatolása (1772), második a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaság első felosztása (1772) és végül Bukovina annexiója (1774). Ezen események bekövetkezése természetesen nem kizárólag a Habsburg Monarchián múltott, ugyanis szükséges volt hozzá legalább a nemzetközi diplomácia „szerencsés” állása, illetve az első felosztás esetében a környező nagyhatalmak céltudatos hozzáállása. A három esemény egy csoportba való sorolásának az általunk felállított okai a következők: a Habsburg Monarchia keleti részén történt eseményekről van szó, és egyaránt megosztottságot okoztak Mária Terézia és II. József között. Természetesen nem azonos mértékben, de kivétel nélkül. Emellett mindhárom területi változás a lengyel–török érdekeket sértette. Bukovina némileg kilóg a három közül, ugyanis a legkevésbé ennek a megszerzése volt indokolható a nemzetközi diplomáciában, így a leginkább ezen akció hordozhatta magában az elszigetelődés veszélyét. Végül pedig megállapítható, hogy a már említett külpolitikai okokon kívül a legfőbb tényező mindenképpen II. József és az őt támogató/elfogadó környezetének agresszív külpolitikai tevékenysége volt.

¹ A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatói kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

Paradigmaváltozás a külpolitikában

Mária Terézia „külpolitikai öröksége” meglehetősen zivataros volt, ugyanis apja, VI. Károly (1711–1740) halálát követően kitört az osztrák örökösödési háború, amelynek Szilézia elvesztése lett a keserű eredménye.² Témánk szempontjából fontos az uralkodónő zsigeri poroszellenessége, ami a Sziléziáért vívott sikertelen revansháborúban tovább mélyült.³ Ez volt a hétéves háború (1756–1763). Mária Terézia ellenszenve II. Frigyesrel (1740–1786) szemben már-már legendásnak mondható.⁴

Miután meghalt Erzsébet orosz cárnő (1741–1762), unokaöccse, III. Péter került az orosz trónra (1762), aki elárulva az osztrák szövetséget, a poroszok oldalára állt, sőt katonai szövetséget is tervezett velük.⁵ Uralkodása ugyan rövid életű volt, de arra éppen elég, hogy megmentse Poroszországot a teljes összeomlástól. Az őt félreállító felesége, II. Katalin (1762–1796) hivatalosan nem folytatta férje külpolitikáját, de nem is tért vissza az erzsébeti hagyományokhoz. Jelentős mértékben emiatt a nem nyílt külpolitikai irányvétel miatt ő volt Mária Terézia másik kevésbé kedvelt uralkodótársa.

II. Józsefet anyjával ellentétben másképpen befolyásolták a fentebb említett háborús események, így amíg Mária Terézia a kevésbé sikeres vagy inkább sikertelen háborúkat követően a belpolitikára összpontosított, addig Józsefet különösen foglalkoztatta a külpolitika is. Tulajdonképpen ez a terület (külpolitika) és a hadügy szinte teljes egészében a császárra és Kaunitz kancellárra⁶ „maradt”. II. József uralkodói jogainak gyakorlása császárrá válása⁷ után nehézségekbe ütköztek. A korlátozott mozgásterének az egyik előidézője az volt, hogy a császári trónon hiába volt egyedüli uralkodó, mivel

² Mária Terézia gyerekkorában (16 éves koráig) nem tapasztalt háborút, majd amikor apja kevés sikerrel vett részt a lengyel örökösödési háborúban (1734–1738; ugyan pártfogolta a király, de elvesztette a Nápolyi Királyságot, Sziciliát és Lombardia egy részét, illetve ennek a háborúnak következtében kellett lemondania akkor még Mária Terézia völegényének, Ferencnek Lotharingiáról) és az 1737–1739 között zajlott osztrák–török háborúban. Így feltehetően a királynő vágyta saját maga is azt a békét, amit ifjúkorában megtapasztalt, és ódzkodott a háborúk szította udvari bizonytalanságtól. Barta 1994. 12–16.

³ Szilézia másodszori elvesztése talán még fájdalmasabb volt, ugyanis világgossá vált a királynő számára, hogy képtelen azt visszaszerezni Frigyesről. Az 1760-as évek végén Bécsben még született egy tervezet, miszerint a Habsburg Monarchia támogatná a Rzeczpospolitával szembeni porosz területszerzést, Sziléziáért cserébe. Ezt azonban gyorsan elvetették, realitása eleve kétséges volt. Marczali 2000. 259.

⁴ Bizonyára ennek legfőbb oka Szilézia elrablása mellett Frigyes sokszor gátlástalan jelleme volt. Erre egy példa, magától Frigyesről, aki az alábbi módon indokolta az örökösödési háborúban való részvételét: „harcra kész sereg, tele kincstár, szellemem frissessége, ezek az okok készítették háborúra Mária Terézia ellen”. Meglehet, hogy ez az indoklás soha nem jutott el a királynőhöz, de épp elégszer érzékeltette a porosz király, hogy semmit nem tisztel, ha állama javát tudja vele gyarapítani. Barta 1994. 21.

⁵ 1726 óta volt szövetségben a Habsburg Monarchia és Oroszország. Kamenskij 2000. 176.

⁶ Wenzel Anton Kaunitz (1711–1794) a korszak az egyik, hanem a legtehetségesebb politikusa a Habsburg Monarchiának. Az ő szerepe és jelentősége mind Mária Terézia, mind II. József mellett sokkal több annál, minthogy jelen munkánkban akár csak megpróbálnánk röviden is kitérni rá. A későbbiekben azonban tervezünk egy tanulmányt írni a kancellár politikai szerepéről.

⁷ Mivel egy évvel korábban, 1764-ben már római királlyá koronázták Józsefet, apja halálával automatikusan császár lett, ami elé a választófejedelmek sem gördítettek akadályt. Herre 2001. 281.

ez a cím nem jelentett egy önálló államot, belpolitikai és államigazgatási uralkodói tevékenységet gyakorlatilag nem folytathatott.⁸ Ahol erre lehetősége lett volna, azok az osztrák örökös tartományok, de ott osztozott anyjával az uralkodói jogokon. A *Pragmatica Sanctio* garantálta a birodalom feloszthatatlanságát és elválaszthatatlanságát, ezért II. József a Habsburg Monarchián belül nem kaphatott külön országot.⁹ Mária Terézia férje halálát követően először arra is gondolt, hogy teljesen átengedi a kormányzást fiának, ezt azonban rövidesen elvetette, és később már nem is merült fel benne. Így az eredmény a társuralkodói cím lett,¹⁰ ami azonban nem volt tényleges kettős uralom.¹¹ A Magyar Királyság esetében még csak a társuralkodói státusz sem lett jóváhagyatva az országgyűléssel.¹² Az alábbi egyszerű táblázat segít az uralkodói jogok megoszlásának értelmezésében.

	Német–római Császárság	Örökös tartományok	Magyar Királyság
II. József	100%	50%	0%
Mária Terézia	0%	50%	100%

Mindez természetesen nem teljesen fedi a valóságot, hiszen a gyakorlatban a két uralkodó lehetőségeihez mérten igyekezett a másikat saját elképzelése szerint befolyásolni, és nem mellékes Kaunitz szerepe sem. Emiatt lehetséges, hogy bár elméletben a külpolitika irányának a meghatározása is Mária Terézia joga volt, az események menetében és végeredményében mégis fia elképzeléseit vélhetjük felfedezni.

A külpolitika alakulásának még egy fontos tényezője, hogy II. Józsefben egyáltalán nem éltek anyja ellenséges beidegződései, sőt, kifejezetten kereste a kapcsolatot a poroszokkal és az oroszokkal. Ezzel szemben Mária Terézia már inkább hajlott a törökkel való együttműködésre, csak hogy ezzel is gátat szabjon az oroszok terjeszkedésének.¹³ A császár Friggyessel két alkalommal is találkozott, először 1769-ben (Neisse, ma *Nysa*) Sziléziában (a sziléziai helyszín sokak számára iróniára, míg Mária Terézia számára keserűségre adhatott okot) majd 1770-ben (Neustadt, ma *Uničov*) Moráviában.¹⁴

⁸ A császári cím a harmincéves háború (1618–1648) után veszítette el végképp jelentőségét. Barta 1994. 24.

⁹ Kulcsár 2004. 204–205.

¹⁰ 1765. szeptember 23-ai rendelet. Barta 2012. 36.

¹¹ Herre 2001. 284–285.

¹² Korábban ezt Lotharingiai Ferencsel megtették, hogy akkor erősítsék helyzetét az országban. Az elmaradás egyik oka az lehet, hogy tartottak a magyar rendek által szabott ártól. Kulcsár 2004. 204.

¹³ A szövetséggkötésre csak később, 1771. július 6-án került sor. Marczali 2000. 259. De nem volt hosszú életű, éppen a területszerzés reményében, 1772-ben Bécs már érvénytelenítette azt. Тынянова 2012. 120.

¹⁴ Wolf 1861.

Napjainkig nagy kérdés, hogy hogyan is viseltetett József Frigyes iránt (példakép, rivális, elérendő cél stb.).¹⁵

II. József és II. Katalin szintén leveleztek, de találkozásukra csak jóval később, 1780-ban (még anyja életében) és 1787-ben került sor. József tehát császárként alapvetően szembement anyja külpolitikai szemléletével. Dolgozatunk témájának szempontjából különösen fontos még azon különbség, hogy József nem vonakodott a lengyel belügyekbe való beavatkozástól sem.¹⁶

A Szepesség

Egyetértünk azon véleményekkel, miszerint a Kárpát-medence „egyik legjobban kutatott és ismertetett vidéke” a Szepes vármegye.¹⁷ Éppen ezért a címben megadott témától csak a legszükségesebb esetekben távolodunk el – hogy az olvasóval ismertessük a feltétlen fontos eseményeket – de végig odafigyelve az önmérsékletre a rendelkezésre álló szakirodalom és egyéb munkák gazdagsága miatt. Szükséges azonban kellőképpen meghúzni a vizsgálandó területek tényleges, fizikai határait. Rendszerint találkozhatunk a Szepesség és a Szepes vármegye kifejezések szinonimaként való alkalmazásával. Ennek éppen ellenkezőjét állítja Forberger Béla, aki szerint Szepességnek csak a németek (szászok) által lakott Szepes vármegyei területek tekinthetők.¹⁸ Jelen dolgozatunkban némiképpen ezen nézetektől eltérve, Szepesség alatt csak a 15. század elején elzálogosított területeket értjük. Kutatásunk célja is leginkább ezen 16 település életére korlátozódik, de ha mégis a területileg nagyobb vármegyéről lenne szó, azt minden esetben jelezzük.

A Szepesség történetének lengyel fejezete 1412-ben kezdődött¹⁹, amikor Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) „37.000 széles prágai garasért”²⁰, azaz 88.000 forintért²¹ (körülbelül 8 tonna ezüst)²² 13 szepességi települést és további 3 várost²³

¹⁵ Kulcsár 2004. 55. ill. Barta 2012. 39–41. József és Frigyes személyiségéről az első találkozó fényében: Fejtő 1997. 141–151.

¹⁶ Ez alatt azt értjük, hogy míg korábban a német-római császár hagyományosan csak a lengyel királyválasztásokba szólta bele (ahol hűbéresének, a szász választófejedelemnek a trónra kerülését támogatta), addig József kész volt szerepet vállalni a felosztásban is.

¹⁷ Ábrahám 2006. 22. o. ill. Fekete 1934. 3. Külön a 13 településről a Honfoglalástól a Kiegyezésig, az eddigi legátfogóbb munka: Sváby 1895. Az országhoz való 1770-es visszacsatolásról: Divéky 1929.

¹⁸ Forberger 1909. 7–9.

¹⁹ Megjegyzendő, hogy máig nem tisztázott egyértelműen, hogy mikor került ez a terület a Magyar Királysághoz. Erről különböző elméletek láttak napvilágot úgy a magyar, mint a lengyel hagyományban és történetírásban. Fekete 1934. 20–22., 244–245.

²⁰ Divéky 1929. 6.

²¹ Az átváltást Demkó Kálmán végezte, ezt vette át Sváby Frigyes is. Sváby 1895. 65.

²² Gebei 2011. 47.

²³ A 24 kiváltságos szász jogállású szepességi településből (oppidium) 13-at és további 3 nem szepességi,

elzálogosított Jagelló Ulászló lengyel királynak (1386–1434), hogy pénzhez jusson a Velence elleni háborújához.²⁴ Még az életében megpróbálta visszaszerezni ezeket a területeket – sikertelenül –, és a későbbiekben is több uralkodó tett rá kísérleteket. I. Ulászló (1440–1444), aki megválasztásakor már lengyel király (*Władysław III Warneńczyk*, 1434–1444) volt, kötelezte magát a visszaadásra, aminek érdekében lépéseket is tett, azonban végül a terv megghiúsult.²⁵ Egyes források tanúsága szerint I. Mátyás király (1458–1490) hajlandó lett volna a zálogösszeg kifizetésével, de akár fegyverrel is visszaállíttatni az északi határokat²⁶, de többek között III. Ferdinánd (1637–1657) és I. Lipót (1657–1705) is levelezett ez ügyben a lengyel királlyal. Emellett az országgyűlés is rendszerint törvénybe foglalta, hogy a területeket vissza kell szerezni, gyakran koronázási feltételként szabva.²⁷ Az elzálogosítás több mint 350 évében a magyar rendek sem feledkeztek meg a 16 településről, több országgyűlés is foglalkozott az ügygel. Némely esetben csak említés szintjén, másszor azonban hosszabban tárgyalva, amelynek során kérték az uralkodót, hogy tegyen lépéseket a területek visszaszerzésére. Több alkalommal volt arra is példa, hogy miután már korábban sikeresen törvénycikkelybe foglalták a visszaszerzéshez szükséges lépéseket, a következő országgyűlésen az uralkodónak már emlékeztetésképpen hívták fel a figyelmét erre és kérték, hogy tartsa be a korábban tett ígéretét.²⁸ Van olyan vélemény,

de Szepes vármegyei várost. Ulászló kötelezte magát, hogy megtartja a városok régi jogait és az esetleges visszaváltás után sértetlenül adja vissza azokat. Divéky 1929. 6.

²⁴ Divéky Adorján szerint a városok zálogba adása nemcsak gazdasági előnyt jelentett Zsigmondnak, hanem egyéb külpolitikai céljait is szolgálta, miszerint igyekezett aláásní a magyarok és a lengyelek kapcsolatát, mivel Zsigmond mint német császár a lengyelekkel szemben a Német Lovagrendet támogatta. Divéky 1929. 6. Még korábban Sváby Frigyesnél azt olvashatjuk, hogy „1410-ben a német rendek is királyukká választották” Zsigmondot, majd a következő bekezdésben már azt írja, hogy „Római királyi minőségében kifejtett egyik első ténykedése a Szepességekben folyt le...” amikor találkozott Késmárkon a lengyel király testvérével. Sváby 1895. 63. Ez annyiban pontosításra szorul, hogy Zsigmondot csak 1431-ben választották meg római királlyá, majd császárnak is csak 1433-ban kente fel a pápa. Tehát német királyként (1711-ben koronázták) Zsigmond már támogathatta a Német Lovagrendet a lengyelek ellenében, de a felosztás idején császárként még nem, hiszen akkor még nem volt német–római császár.

²⁵ A magyar urak koronázási feltételként állították elé, hogy a zálogösszeg megfizetése nélkül adja vissza az érintett 16 várost, amelyre az új király nemcsak hajlott, de el is fogadta, és azt 1440. március 8-án Krakóban a magyar rendek és a király közötti szerződéslevélben írásba is foglalták. Erről megkoronázása után Budán külön rendelkezett is, azonban az újraegyesülés mégsem jött létre. Ennek okai egyrészt a király korai halála, másrészt a csehek folytonos betörései lehettek. Divéky 1929. 7–8.

²⁶ Divéky meglátása szerint Mátyás király halála után nem támadt a közeljövőben még egy olyan „hatalmas egyéniségű” és „vérbeli magyar” király mint Mátyás. Mivel II. Ulászló (1490–1516) és II. Lajos (1516–1526) a lengyel udvarral erős kapcsolatokat ápoló királyok voltak, így részükről a visszaszerzés szóba sem jöhetett. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Mátyás király kapcsán néhány forrásra tesz utalást Divéky, de az utóbbi két uralkodónál inkább csak azt hangoztatja, hogy nekik nem állt érdekükben a visszaszerzés, illetve hogy a főurak és nemesek „fontosabbnak tartották a saját önző érdekeikért való harcot, mint az ország javáért való küzdelmet.” Divéky 1929. 8–9.

²⁷ Divéky 1929. 5–13.

²⁸ Divéky közli a 13 város visszaváltásával foglalkozó, Mohács utáni törvénycikkelyeket: „az 1552-ik évi 33-ik, 1553-ik évi 28-ik, 1563-ik évi 61-ik, 1567-ik évi 43-ik, 1574-ik évi 29-ik, 1599-ik évi 9-ik, 1608-ik évi 20-ik, 1618-ik évi 10-ik, 1622-ik évi 2-ik és 61-ik, 1625-ik évi 38-ik, 1630-ik évi 26-ik, 1638-ik évi

ami szerint a többszöri visszaszerzési kísérlet eredménytelensége mögött legfőképpen az állt, hogy a lengyelek féltek, ha visszaadják az elzálogosított városokat, akkor az „precedensül szolgálhatna Vörös-Oroszország visszaváltására is”.²⁹

Az elzálogosított területek egy külön, úgynevezett szepesi sztaroszta (királyi helytartó) vezetése alá tartoztak, ugyanakkor feltételezhető, hogy valamiféle „elvi függési állapotban” a Magyar Királysággal is voltak. Ezt bizonyítja, hogy időnként a magyar állam is próbálta bizonyos „hozzájárulásokra” kötelezni a 16 települést, ugyanakkor lakosság pedig igyekezett kihasználni különleges helyzetét, ezért ha úgy hozta a szükség, a lengyelekkel szemben a Magyar Királysághoz való tartozásukat hangsúlyozták.³⁰

Sokan írtak már arról, hogy milyen osztályrész jutott az elzálogosított városoknak a lengyel uralom alatt, és mivel nekünk ennek vizsgálata most nem feladatunk, csak néhány gondolatot mutatunk be ezzel kapcsolatban. A 24 kiváltságos település lakossága hagyományosan szász (német) volt már az elzálogosítás alatt is, ami némiképpen megkönnyíthette a lengyel uralom dolgát. Egyházi szempontból hosszabb ideig állt fenn a közvetlenebb kapcsolat a Magyar Királysággal, ugyanis 1616-ig Podolin és Lubló környéke (sajátos módon a protestánsok is) a szepesi prépost alá tartoztak. Ennek átalakítása történhetett azon okból, hogy még inkább elvágják a magyar szálakat. Továbbá voltak időszakok, amikor a reformáció után lutheránussá vált szász lakosság ellen határozottan léptek fel, mégpedig a piaristák segítségével, hogy a lakosságot rekatolizálják, de immár a lengyel katolikus egyházba.³¹ A lengyelt hivatalos nyelvvé csak a 18. század elején tették, de erre az időszakra jutottak erőszakoskodások és törvénytelen adóztatások is, emellett káros hatást fejtettek ki a lengyel trónviszályok is.³²

Lássuk, hogy mely városok okoztak minden bizonnyal akarattal ellenére középkelet-európai diplomáciai bonyodalmat: „(Szepes) Béla (*Biała, Waltensdorf, ma: Spińská Belá*), Durand (*Twarożna, Durelsdorf, ma: Tvarožná*), Felka (*Felka, Oberwarth, ma: Vel'ká, Fülka*), Igló (*Nowawieś, Neudorf, ma: Spińská Nová Ves*), Leibic (*Lubica, Leibitz, ma: Lubica*), Mateóc (*Maciejowce, Matsdorf, ma: Matejovce*), Ménhárd (*Wierzbów, Meneharddorf, ma: Vrbov*), Poprád (*Poprad, Deutschendorf, ma: Poprad*), Ruszkin

I-ső és 39-ik, 1647-ik évi 72-ik, 1649-ik évi 28-ik, 1655-ik évi 82-ik, 1659-ik évi I-ső, 1659-ik évi 40-ik, 1681-ik év 24-ik, 1715-ik évi 45-ik, 1729-ik évi 11-ik, 1751-ik évi 11-ik, 1765-ik évi 15-ik törvénycikk-ek”. Divéky 1929. 9. Bár a felsorolás igen terjedelmes, saját ellenőrzésünk következtében kitűnt, hogy némiképpen hiányos is. A hiánypótlás (kiegészítve azokkal a cikkelyekkel, amik foglalkoznak az elzálogosított városokkal, pl. adószedés kapcsán): 1554. XII., 1599. IX., 1600. III., 1601. II., 1608. XIV., 1609. XXXVIII., LXII., 1618. XI., 1635. LXVII., 1649. XXIX., 1659. XI., 1741. XLV. Corpus 1899.

²⁹ Vörös-Oroszország azonos a középkori Halics és Lodomeriával, aminek rövid ideig Árpád-házi magyar királyaink is voltak urai. Divéky lábjegyzetben közöl egy levelet, amiben arról van szó, hogy még I. (Nagy) Lajos királytól ismert egy szerződés, aminek értelmében a „császár”, illetve vélhetően pontosabban a magyar király 100.000 forint megfizetése esetén igényt tarthat Podóliára és Vörös-Oroszországra. Divéky 1929. 11., 111.

³⁰ A magyar országgyűlések nem egy alkalommal határoztak az elcsatolt területek megadóztatásáról.

³¹ Sváby 1895. 182–184.

³² Ábrahám 2006. 23.

(*Ruski-nowice, Riessdorf, ma: Ruskinovce*), (Szepes)Olaszi (*Włochy, Wallendorf, ma: Spišské Vlchy*), (Szepes)Szombat (*Sobota, Georgenberg, ma: Spišská Sobota*), (Szepes) Váralja (*Podegrodzie, Kirchorf, ma: Spišské Podhradie*), Nagyőr = Sztrázsa (*Straszk, Michelsdorf, ma: Strážky*)³³ és a három Szepes vármegyei város: Lubló (*Stará Ľubovňa, Alt-Lublau*), Gnézda (*Hniezdne, Gniesen*) és Podolin (*Podolinec, Podlein*).³⁴ Ez a 16 város külterületeivel együtt mintegy 2500 km²-t jelentett.³⁵

A zálog „kiváltása”

A kelet-európai helyzet egyre instabilabbá vált, aminek fő gócpontja a Nemesi Köztársaság volt. Az orosz befolyás túlzott mértéke II. (Poniatowski) Szaniszló Ágost (1764–1795) 1764-es megválasztásával átlépett egy olyan határt, amit a lengyel nemesség egy-egy csoportja már nem tudott szó nélkül túlni, s ez 1768-ra fegyveres ellenálláshoz vezetett (bari konföderáció). Ebben a bizonytalan légkörben (mintegy a zavarosban halászva) próbálta II. Frigyes elérni célját: területeket kiszakítani a Rzeczpospolitából, hogy egyesíthesse országát.³⁶ A porosz–orosz érdekek több területen is találkoztak, 1764-ben szövetséget kötöttek, amit 1767-ben megerősítettek.³⁷ A bari konföderációval minden bizonnyal az oroszok egyedül is elbántak volna, de közben (1768-ban) a törökökkel is háborúba keveredtek, éppen a lengyel belügyekbe való beavatkozás miatt.³⁸ Emellett még figyelembe kellett venni a nemzetközi diplomácia érzékenységet is: Oroszország tarthatott attól, hogy a törökök elleni háborúja lépésre készíti az osztrákokat is.³⁹

Az osztrákok tartottak az oroszok esetleges balkáni térnyerésétől (a törökök elleni háború sikeressége esetén ez reális félelem lehetett), ezért inkább a törökökkel

³³ Gebei 2011. 47–48.

³⁴ Gebei 2011. 48.

³⁵ Gebei 2000. 219.

³⁶ Mág vitatott kérdés, hogy ki volt a tényleges értelmi kezdeményezője a Rzeczpospolita első felosztásának. Sváby 1895. 281–282. II. Frigyes mintegy „örökségként” kapta a felosztás tervét, hiszen azt már korábban is szorgalmazták más porosz uralkodók. Типолев 1998. 46. II. Katalinnak érdeke lehetett a felosztás, de a lengyel integritás megőrzése is, hiszen óriási befolyása révén az egész Rzeczpospolitára szinte úgy tekinthetett, mint saját államára. Тынянова 2012. 120. ill. Тымовский–Кеневич–Хольцер 2004. 267. Velük szemben Mária Terézia vívódása közismert. Ehhez csak egy levelének részletét idéznénk: „Nem látom elegendőnek azt az okot, hogy egyedül maradunk, és nem húzunk hasznót, mint a másik két hatalom. Sőt még tisztességes ürügyül sem szolgálhat minden jogi alap nélkül csatlakoznunk két álnok bitorlóhoz, egy harmadiknak a teljes megrontására”. Barta 1988. 212–214.

³⁷ Divéky 1929. 14–15.

³⁸ Herre 2001. 332.

³⁹ Ez nem is volt lehetetlen rémálom, hiszen Kaunitz kancellár 1768 decemberében elő is állt egy orosz–ellenes porosz–osztrák–török szövetség tervével. A javaslat alapján a Habsburg Monarchia visszakapta volna Sziléziát, II. Frigyes pedig Lengyel–Poroszországgal kompenzálták volna. A tervet végül sem Mária Terézia, sem II. József nem tartotta kivitelezhetőnek. Типолев 1998. 84.

szimpatizáltak, de igyekeztek saját pozíciójukat is javítani: József és Kaunitz úgy ítélték meg, hogy ebben a helyzetben inkább Poroszországhoz kellene közeledni (nem kis elégedetlenséget kiváltva ezzel Mária Teréziánál). Ennek lett eredménye a már említett 1769-es neissei találkozó. Bécs célja az volt, hogy aktív kapcsolatba kerüljön Berlinnel, így korlátozza utóbbi túlzott térnyerését, és megpróbálja aláásni, esetleg szétszakítani az orosz–porosz szövetséget. Így jutunk el az elzálogosított városok visszaszerzéséhez, aminek az esetében tényleges kiváltásról szó sem lehet, hiszen katonai erővel vette birtokba azt a Habsburg Monarchia.

Közvetlenül a visszacsatolás előtt, az utolsó szepesi sztarosza a lengyel király öccse, Poniatowski Kázmér herceg volt,⁴⁰ aki maga is szerepet játszott az események alakulásában. A bari konföderáció által gerjesztett polgárháborús viszonyok 1769-re elérték a Szepességet is, de a lengyel belpolitikai viszonyok súlyossága mellett fokozta az elégedetlenséget a Törökországban dúló pestis, amit a török–lengyel kapcsolat következtében behurcoltak a Nemesi Köztársaságba. Osztrák részről intézkedések sora jött létre a pestis elleni védekezéssel kapcsolatban (a Habsburg országok összes olyan határára vonatkozott, ami érintkezett Lengyelországgal és az Oszmán Birodalommal!). Ennek értelmében fából készült házakat építettek, amiben a határon túlról érkezőket vesztegzár alá helyezték néhány napra, és a határátkelőket is eltorlaszolták, azaz *cordon sanitaire*-t⁴¹ hoztak létre az érintett határszakaszokon. Külön érdekesség még, hogy az osztrák államtanács rendelkezése szerint minden határárnál ki kell tűzni a kétféjű császári sást. A magyar királyi helytartótanács ugyanakkor azt kérte, hogy a Magyar Királyság területén a magyar címert helyezték ki, de ezt az államtanács elutasította, mondván: „a külön országcímert kevés ember ismeri, míg a kettős sasról még a tatár is tudja, hogy itt a császári határ kezdődik”.⁴² Kaunitz külön elrendelte, hogy a szepességi vesztegzárnál feltétlen legyen kint a császári jelvény, míg vitatott határokon (pl. Moldvánál) legyenek figyelemmel a szomszédos állam érzékenysége.

Mindeközben levelet küldtek Poniatowski Szaniszló lengyel királynak (amiről nem tudni, hogy megkapta-e) illetve Poniatowski Kázmér hercegnek, hogy tartva a pestistől és a bari konföderáció okozta zavaroktól, a lengyel királyi Őfelsége érdekében bevonulnak az elzálogosított városokba, hogy ott se a fertőzés, se a zavargás ne terjedjen el. Krakkót ez időben ostromolták az oroszok, emiatt az ott tartózkodó Kázmér herceghez csak a másodszor elküldött levél jutott el. Válaszában „a magyar király fennhatósági jogát a szepesi városokra hallgatólagosan”⁴³ elismerte. Kaunitz ötletéből és Mária Terézia beleegyezésével a szepességi ügyekben egyébként nem a királynő járt el, a levelet sem ő írta alá, hanem a vármegye. Így biztosította magát Kaunitz és tartotta fenn hintapolitikáját az oroszokkal, lengyelekkel, törökökkel és poroszokkal. Mária Terézia 1768. július 16-án utasította Esterházy grófot, hogy tegye meg a szükséges előkészületeket a határ megszállására, holott Kázmér herceg válasza csak szeptember

⁴⁰ 1765–1772 között. Sváby 1895. 336.

⁴¹ Egészségügyi védőövezet, járványos vagy járványgyanús terület biztonsági lezárása.

⁴² Divéky 1929. 27–28.

⁴³ Divéky 1929. 24.

16-án érkezett meg.

1769 márciusában a konföderáció egyik hadvezére seregével Lubló várát és annak (lengyel) királyhű tiszteit arra kötelezte, hogy adják fel a várost, tegyék le a hűségesküt a konföderáció mellett, illetve adófizetésre kötelezte a 13 települést. Legalábbis próbálta, ugyanis a Kis-Szebenben állomásozó magyar csapatok vezetői⁴⁴ megtiltottak mindennemű kollaborációt a meg nem szűnt magyar jogokra és a magyar királynőre hivatkozva.⁴⁵ A közeli magyar seregek védelmében bízva, a szepességi városok ellenálltak a lengyel lázadóknak. Sokáig nem is kellett kitartaniuk, ugyanis rövidesen bekövetkezett egy váratlan esemény: a konföderáltakat üldöző orosz csapatok szintén átlépték a határt, Granasztó mellett megütköztek, és legyőzték a lengyeleket. Ez volt az utolsó csepp a pohárban, Mária Terézia elrendelte a katonai kordont, és Lacy grófot megbízta, hogy csapatokat is vezényeljen oda. Minderről pedig anyanyelvükön, kiáltványban értesítette az érintett települések lakosságát.⁴⁶

Az 1769-es a bécsi katonai intervenciónak az utolsó löketet az adta, hogy Poniatowski herceg – talán a király akaratából – külön kérte az osztrák–magyar beavatkozást, hogy a területet biztosítsák a konföderáltaktól.⁴⁷ Amennyiben ez igaz is, a bécsi udvar akkor sem elégedett meg ennyivel, hiszen az annexiót igyekezett a legteljesebben tisztázni és véglegessé tenni. Ehhez jól jött a Kaunitz által már korábban (1766 körül) elkészített dokumentum, ami a magyar korona jogát igazolta a területekre.⁴⁸ Az annexióból tulajdonképpen azonnal okkupáció lett, így a Szepesség – egyelőre még csak de facto – 357 év után visszatért a Magyar Királyságba. A megszállás azonban kizárólag uralkodói rendeletre történt, a lengyel segítségkérésről nem volt benne szó. Ennek oka az lehet, hogy Bécs nem akart állást foglalni egyik oldal mellett sem.

A legfőbb kérdés ekkor már csak az volt, hogy pontosan hol is húzódtak a régi határok. Ennek felderítésével szendrői Török Józsefet bízták meg, aki levéltári kutatással próbálta a kérdést megoldani. Többszöri tanácskozások eredményeképpen Mária Terézia 1770. július 19-én utasította Lacy tábornokot, hogy a Török által küldött térkép alapján ne csak a korábban elzálogosított területekre, hanem a „nowitargi, czorsztyni

⁴⁴ Név szerint ismert: Furar magyar királyi alezredes és Almássy Ignác tábornok. Sváby 1895. 279.

⁴⁵ Az általam megszerzett, egyébként ép könyvben itt a szöveg hiányos. A hiány nem sérülésből fakad, hanem nyomdai hibából: „A magyar királyné nevében legszigorúbban betiltottak minden fizetést, a [...] almat a XIII szepesi városnak elzálogosításuk által meg nem szűnt magyar voltával indokolva.” Sváby 1895. 279–280.

⁴⁶ Divéky 1929. 30–31.

⁴⁷ „Bécs (...) nem bánta, amikor Poniatowski Szaniszló lengyel király 1769-ben felszólította, hogy a monarchiaellenes mozgolódások leszerelése céljából szállja meg az egyébként Magyarországhoz tartozó, de Lengyelországnak elzálogosított Szepességet.” Herre 2001. 332. Kaunitz személyesen is közölte a Bécsben tartózkodó Poniatowski herceggel a katonai határzárt. Arról nincs tudomásunk, hogy ő miképpen fogadta ezt. Divéky 1929. 31–32., 150–152.

⁴⁸ A levéltárosok mintegy 24 nemzetközi egyezményt, konvenciót és paktumot ástak elő, amelyek igazolták a magyar jogot a cipszer városok felett. Gebei 2000. 219. Bár nincs róla biztos forrásunk, de az elkészült két dokumentumot valószínűleg Rosenthal Tivadar Antal, a bécsi állami levéltár igazgatója készítette. Divéky 1929. 11–12., 112.

és szandeci⁴⁹ sztarosztaságok déli részeibe (további 96 lengyel község és 7 város)⁵⁰ is vonuljon be. Míg a Szepesség visszaszerzésénél tudomásunk szerint nem történt panasz a lengyel részről, addig ezeknek a kétségesen egykor magyar területeknek az elfoglalása már kivívta a lengyelek figyelmét. Panaszuk azonban nem talált értő fülekre, hiába fogalmazta meg azokat a pózeni püspök, vagy maga a lengyel király.⁵¹ A további agresszív területszerzés mögött állhatott az a szándék, hogy a kedvét szegje bármiféle szepességi települések visszaszerzésére irányuló lengyel terveknek, illetve hogy egy későbbi rendezés során jobb alkupozícióban legyen Bécs.⁵²

A visszatérés

1772 őszén Mária Terézia utasítására Csáky János szepesi főispán elkezdte megszervezni a városok visszatérésének módját. Magához hívatta a 13 város grófját, Jóni Tivadart, akivel közölte, hogy az 1412 óta lengyel kézben lévő területeket vissza fogják foglalni. A gróf arra kérdésre, hogy a 13 város grófjaként önként aláveti-e magát a királynő (Mária Terézia) akaratának, kitérő választ adott. Azt azonban hangsúlyozta, hogy amennyiben feljebbvalója (azaz Kázmér herceg és Szaniszló király) ezt nem gátolja, akkor ő is aláveti magát Öfelségének. Ez elég is volt a főispánnak, aki november 5-re, Iglóra tűzte ki a visszatértek hűségesküjének elmondását. A grófot kérte meg, hogy mindegyik településről jelenjen meg Iglón november 4-én a bíró, két tanácsstag és öt másik tekintélyes személy, akik meghatalmazottként teszik le a királynőt képviselő főispán (azaz az ő maga) előtt a hűségesküt. Az előkészületek, az ünnepélyes eskütétel az iglói római katolikus templomban és utána a városi mulatság mind rendben lezajlott. Mindez pár nappal később, november 10-én szinte megismétlődött Gnezda, Podolin és Lubló vezetősége és lakossága számára, aminek Lubló adott otthont.⁵³

⁴⁹ A határmérési és kiigazítási procedura meglehetősen hosszadalmas volt. Több téves elképzelés is született az eredeti határokról, a hiányzó oklevelek és dokumentumok, illetve az időnként felszínes kutatás miatt. Divéky 1929. 33–42. A bekebelezésről: Divéky 1929. 49–60.

⁵⁰ „Mintegy 16 mérföld hosszú s 3–5 mérföld széles.” Divéky 1929. 44.

⁵¹ Divéky 1929. 42–48.

⁵² Niederhauser 1998. 133.

⁵³ Érdekeség, hogy a lublói hűségeskü lengyel nyelven történt, ugyanis a három város anyanyelve akkoriban lengyel volt. Sváby 1895. 282–286. ill. Divéky 1929. 61–62. A három városnak egyébként a neve is szláv eredetű, és az is egy többek által elfogadott elmélet, hogy a 14. században kerültek csak ezek a városok a Magyar Királysághoz. Ez természetesen érdekes kérdést vet fel: amennyiben előtte Lengyelországhoz tartoztak, akkor a magyar uralom alatt maximum csak egy évszázadot voltak, miután zálogba adta Luxemburgi Zsigmond. Ábrahám 2006. 23.

A szentesítés

Mire hivatalosan is rögzítették a szepesi területek visszatértét, már jóval nagyobb gondja is volt a Nemesi Köztársaságnak: mégpedig az *első felosztás*, amire 1772. augusztus 5-én került sor.⁵⁴ Így külön döntés nem is született a szepességi városokkal kapcsolatban, hanem az a teljes felosztást elfogadó szerződésben szerepelt.⁵⁵ 1773. április 19-én kimondottan azzal a céllal ült össze a lengyel országgyűlés, hogy határozzon az első felosztásról.⁵⁶ Amint megkezdte munkáját a megfélemlített és orosz befolyás alatt álló szejm, azonnal kimondták konföderációs jellegét, hogy ne lehessen élni a *liberum veto*val.⁵⁷ Szeptember 18-án sor került az osztrákok által elfoglalt területek elvesztésének elfogadására.⁵⁸ Az itt aláírt egyezmény 2. és 4. pontja vonatkozik a Szepességre. Ennek értelmében a lengyel király és utódai, illetve Mária Terézia és utódai lemondanak minden további követelésről egymás területeit illetően, az akkori helyzetet ismerik el törvényesnek és véglegesnek. Így tulajdonképpen a lengyel király még a zálogösszegekről is lemondott.⁵⁹ Itt érdemes megemlítenünk, hogy mivel az 1772-es felosztás olyan rendkívüli, jogtalan és példa nélküli volt, a szepességi területek elvesztése a lengyelek részéről szinte már irreleváns kérdéssé válhatott. Ezért lehetséges az, hogy nem is tudunk jelentős ellenzéséről a későbbi években.

⁵⁴ Ez az orosz–orosz–osztrák szerződés megkötésének a dátuma. A poroszok szerzeménye: Királyi Poroszország, Kujávia és Chełmo összesen 36 ezer km²-t és 580 ezer lakos, az osztrákok szerzeménye: a Sziléziával szomszédos Białától egészen a Dnyeszter partjáig, összesen 82 ezer km²-t és 2,1 millió lakos, és az oroszoknak jutott: a Dvinától és a Dnyepertől keletre eső területek Inflant és Belorusszia egy részével, ami 92 ezer km²-t és 1,3 millió lakost jelentett. Ring 2001. 168., ill. Davies 2006. 412–414.

⁵⁵ A Habsburg Monarchia Galíciát és Lodomériát a magyar korona, míg az osziewiczimi és zatori hercegségeket a cseh korona jogára hivatkozva szerezte meg. Ezen jogok részletesen: Benczúr–Kollár 1772.

⁵⁶ Тымовский–Кеневич–Хольцер 2004. 268.

⁵⁷ A konföderációs szejmeken a szavazati többség volt érvényes, ezért nem lehetett élni a *liberum veto*val. Így tulajdonképpen az idegen aranyak vagy éppen megfélemlítésnek csak az 50%-ot kellett biztosítania, és ezzel törvényesítették is a felosztást. Soós 2009. 134.

⁵⁸ Traité 1862. 143–149. <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044103157921;view=1up;seq=5> (Letöltve: 2016.04.19.)

⁵⁹ A második pontban csak általánosságban esik szó arról, hogy a magyar és a lengyel uralkodóknak a továbbiakban nincs követelései egymással szemben. A negyedik pont már említi is konkrétan a Szepességet, miszerint a magyar királynő saját maga és utódai nevében lemond minden további követelésről a Lengyel–Litván Nemesi Köztársasággal szemben. Divéky 1929. 90–91. „Art. IV. Comme S. M. Impériale, Royale et Apostolique déclare et confesse avoir obtenu, moyennant cette cession de tous les pays et districts enclavés et par conséquent aussi des endroits et villes dépendantes du comté de Zips ou Spiz qui s’y trouvent renfermées, un équivalent juste et proportionné pour toutes les prétentions de ses couronnes de Hongrie et de Bohême, elle renonce aussi, de son côté, tant pour elle que pour ses héritiers et successeurs, à toute prétention qu’elle pourrait avoir eue, ou avoir encore à la charge du royaume de Pologne et du grand-duché de Lithuanie, sous quelque titre que ce puisse être.” Traité 1862. 145–146.

Nemzetközi fogadtatás és megítélés

A Szepesség visszacsatolását önmagában aligha lehet értelmezni, az minden esetben szervezen kapcsolódik az első felosztáshoz. Olyannyira, hogy egyes történészek, illetve pl. II. Frigyes porosz király is a szepességi (ezalatt értjük a további három sztarosztaság elfoglalását is) eseményekkel magyarázzák a felosztást. A poroszok már a szepességi akciót követően is elégedetlenkedtek (leginkább azért, mert követelték saját jussuk a lengyel állam testéből), de ez az utóbbi lépés odáig vezetett, hogy a későbbiekben az 1772-es első felosztás előzményének tekintették, ezzel pedig igyekeztek a kezdeményezést a Habsburgokra hárítani.⁶⁰ Természetesen a „bűnbak” személye függ attól, hogy éppen ki vizsgálja kérdést. A porosz történetírás általában Mária Teréziát és fiát vádolja a felosztás előidézésével, az osztrák és magyar történetírói hagyomány II. Frigyes és II. Katalin számlájára írja a végeredményt, míg az oroszok leginkább Frigyeset vádolják.⁶¹ A kor nemzetközi diplomáciájának nem akármilyen eseményt kellett feldolgoznia: Európa három jelentős állama közös egyetértéssel döntött egy negyedik állam ellen, aminek következtében gyakorlatilag háború nélküli területszerzésre került sor. Történt mindez akkor, amikor az oroszok már eleve az erőegyensúlyt veszélyeztették sikeres hadjárataikkal a törökök ellen, oldalukon porosz szövetséggel.

Mindezek ellenére az európai uralkodóházak nem foglalkoztak kiemelten a kérdéssel. Kivételt képez a spanyol király, aki egyedülként fejezte ki tiltakozását az eljárással szemben, és tartott a hármass együtműködés későbbi veszélyeitől. Az egyensúly fenntartását egyrésztől Konstantinápolytól, másrésztől pedig az osztozkodástól láthatóan a leginkább tartózkodó Bécsről várta el, viszont voltak kétségei azzal kapcsolatban, hogy akár a két hatalom erejének egyesítése is elegendő lenne-e a porosz–orosz terjeszkedés feltartására.⁶²

Végül pedig néhány gondolat az első felosztásról, a meg nem nyilatkozó uralkodók helyett: Edmund Burke angol államférfi és filozófus úgy látta, hogy a felosztással „Oroszország cárnője most megreggelizett. Vajon hol támad kedve megebédelni?”⁶³ Az ő véleménye szerint tehát egy ilyen jelentős esemény veszélyes precedenst teremthet. Mirabeau grófja a *Porosz Királyság története* című, még abban az évszázadban megjelent könyvében elítélte a felosztást, hiszen az csak időlegesen hozhatott békét Kelet-Európában. Végül a svájci Jacques Mallet-du-Pan már egy évvel később is úgy látta, hogy a „szégyenteljes eseményt még korokkal később is szégyenteljes tettként fogják emlegetni.”⁶⁴

Azon kérdést, hogy a Szepesség visszahódítása milyen mértékben járult hozzá a Nemesi Köztársaság első felosztásához, nehéz eldönteni, ha ugyan lehetséges egyáltalán.

⁶⁰ Gebei 2000. 222.

⁶¹ Divéky 1929. 94–108.

⁶² Инструкция Карла III. 1991. 216–221.

⁶³ Davies 2006. 416.

⁶⁴ Uo.

Az erről szóló szakirodalom is igen gazdag, így csak annak összefoglalása lehetne külön tanulmány (ez különösen a második világháború utáni, újabb történetírás eredményeire vonatkozik). Tekintve azt, hogy bár méretében és mértékében a felosztáshoz képest a visszacsatolás jóval kisebb volumenű, mégsem jelentéktelen. Még ha az események elindítója is lehetett a zálog visszaszerzése, vagy az azt követő három sztarosztaság elfoglalása, nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a kor három kiemelkedő uralkodójának közreműködésével zajlottak le az események, egy vitathatatlanul gyenge állam kárára. Hogy II. Frigyes és II. Katalin mellé harmadikként Mária Terézia vagy inkább II. József sorolandó-e, azt e sorok írója, maga sem tudja igazán. Az utókor „Nagy” előnevekkkel látta el mind a porosz királyt, mind az orosz császárnőt, de az említett Habsburg uralkodókat nem. Vajon milyen tettért jár ez a jelző? Az országgyarapítónak, az ügyes politikusnak vagy a nagy hadvezérnek? A sokáig uralkodónak? Esetleg az ország valamilyen módon újjászervezőjének, új útra vezetőjének? Pálcat nem törve uralkodói kvalitásaik felett, véleményünk szerint annyi azért bizonyosnak tűnik, hogy a Szepességnek nem volt esélye az ismertetett diplomáciai viszonyok között megmaradni a Nemesi Köztársaság uralma alatt.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- Ábrahám Barna 2006: A régi Szepesség képe a magyar történetírásban 1945 előtt. In: Magyar Napló 18/3, 22–26.
- Ifj. Barta János 1988: Mária Terézia. Budapest, Gondolat.
- Ifj. Barta János 1994: A meg nem értett királynő. Mária Terézia az uralkodó. Budapest, Szenci Molnár Társaság.
- Ifj. Barta János 2012: A kalapos király emlékezete. II. József és Magyarország. Didakt Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Davies, Norman 2006: Lengyelország története. Budapest, Osiris.
- Divéky Adorján 1929: A Lengyelországnak elzálogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben. Budapest.
- Fejtő Ferenc 1997: II. József. Atlantisz Kiadó (reprint).
- Fekete Nagy Antal 1934: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Budapest.
- Forberger Béla 1909: A szepesi német elem pusztulásáról. Igló.
- Gebei Sándor 2000: Halics-Lodoméria királyság, a Habsburgok 18. századi új szerzeménye. In: Hagyomány és történelem. Ünnepi kötet Für Lajos 70. születésnapjára. Szerk.: Gebei Sándor. Eger, Líceum Kiadó.
- Gebei Sándor 2011: II. Rákóczi Ferenc és a szepességi lengyel sztaroszt, Teodor Lubomirski kapcsolata. In.: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni.” Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk.: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, Líceum Kiadó.
- Herre, Franz 2001: Mária Terézia. Budapest, Magyar Könyvklub.
- Kamenszkij, Alekszandr 2000: Nagy Katalin. In: Niederhauser Emil: Mária Terézia – Alekszandr Kamenszkij: Nagy Katalin. Fekete fehér. Szerk.: Szvák Gyula. Pannonica Kiadó.
- Kulcsár Krisztina 2004: II. József utazásai Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban 1768–1773. Budapest, Magyar Országos Levéltár–Gondolat.
- Marczali Henrik 2000: Mária Terézia és kora. Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig. Budapest, Laude (reprint).
- Niederhauser Emil 1998: A jóságos királynő. In: Gonda Imre – Niederhauser Emil: A Habsburgok. Pannonica Kiadó.
- Ring Éva 2001: „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?” Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

- Soós István 2009: A lengyel anarchia, Lengyelország felosztásai (1772, 1793, 1795). In: A kora újkor története, szerk.: Poór János. Budapest, Osiris.
- Sváby Frigyes 1895: A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története. Lőcse.
- Wolf, Adam 1861: Joseph II. und Friedrich II. in Neustadt 1770. In: Jahrbuch für vaterländische Geschichte. Wien, Gerold – 1. 1861. 1–22. http://reader.digital-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10010017_00001.html (Letöltve: 2016.05.30.)
- Туполев, Б. М. 1998: Фридрих II, Россия и первый раздел Польши. In: Россия и Германия. Выпуск 1. Москва.
- Тымовский, Михал – Кеневич, Ян – Хольцер, Ежи 2004: История Польши. Москва.
- Тынянова, О. Н. 2012: Первый раздел Польши в фокусе геополитического анализа. In: Пространство и время 3(9)/2012.

FORRÁSOK

- Benczúr József – Kollár Ádám 1772: Jurium Hungariae in russiam minorem et Podoliam Bohemiaeque in Oswicensem et Zatoriensem ducatus. Praevia explicatio. Bécs.
- Corpus Juris Hungarici 1899. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest, Franklin Társulat.
- Traité du premier partage entre la Pologne et l’Autriche 1862. In: D’Angeberg: Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques concernant la Pologne 1762–1862. Paris. 143–149.
- Инструкция Карла III. полномочному посланику Испании в России Франсиско Антонио де Ласи, графу де Ласи. Сан-Ильбефонсо 1991, август 1772 г. In: Россия и Испания. Документы и материалы 1667–1917. том I. Москва.